

КРАЙОВЕ ТОВАРИСТВО „ПРОСВІТА” І СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ТЕАТРУ НА ЗАКАРПАТТІ В 20-30-І РР. ХХ СТ.

Важливу роль в історії Закарпаття 20-30 років ХХ ст. зіграло крайове товариство "Просвіта". Завдяки його діяльності місцеве населення усвідомило себе як частину українського народу. Особливо успішною була театральна діяльність товариства. "Просвіта" створила перший професійний український театр. Презентувавши українських класиків та твори відомих європейських драматургів українською мовою, театр сприяв формуванню національної самосвідомості.

Associatiation of Prosvita has played a prominent role in newest history. Creation of professional Ukrainian theatre in region becomes the main direction in its activity. Presenting compositions of European dramaturges and Ukrainian classics theatre favors the development of culture and identity of local population.

Крайове товариство „Просвіта” відіграло визначну роль у відродженні та розвитку української культури на Закарпатті в міжвоєнний період. Товариство від початку свого заснування вело боротьбу з негативними наслідками угорського панування. Для цього видавалися українські книжки та газети, поширювалася українська література, засновувалися хоріві колективи, створювалися музей та бібліотеки. Проте особлива роль в процесі культурного відродження належала театру. Завдяки зусиллям „Просвіти” вперше було засновано український професійний театр на Закарпатті. Театр презентував перед інтелігенцією та народом мистецькі досягнення інших українських земель і мав величезний вплив на становлення національної самосвідомості населення Закарпаття.

Найбільше проблема діяльності театру „Просвіти” знайшла своє відображення в праці Ю.-А.Шерегія [27], та працях Й.Баглая. Але оскільки театр мав неабиякий вплив на формування національної самосвідомості то ця тема, безумовно, потребує ширшого висвітлення.

До 1919 року в Закарпатті професійного, українського театру не було. Угорська влада вкрай негативно ставилася до будь-яких спроб культурного відродження краю. Та й враховуючи тотальну змадяризованість інтелігенції, серед освітян руську (українську) мову вживало лише 8%, серед представників політико-адміністративного апарату й органів судочинства 1,2%, духовенства 12%, охорони здоров'я -

відповідно 13%, а із 121 представника науки, культури, мистецтва і літератури жоден не розмовляв українською мовою [17, 6-7], розвивати театральну справу не було кому.

Сприятливі умови для розвитку культури настали після Першої світової війни. Закарпаття, за Сен-Жерменським мирним договором, опинилося в складі Чехословаччини. Чехи, небезпідставно, побоювалися, що Закарпаття постійно знаходитиметься під впливом Угорщини. Відтак вони сприяли розвитку української культури, щоб послабити угорський вплив, а також запрошували емігрантів з України (Галичини і Наддніпрянщини) та Росії, щоб ними замінити місцеву, змадяризовану, інтелігенцію.

Перший аматорський гурток виник 25 грудня 1919 р. при “Руському культурно-просвітньому комітеті в Ужгороді”, засновником якого був Роман Стахура [15, 18]. Майже одночасно подібний гурток виник і в Берегові — керівник М.Баланчук, диригент — Омелян Бачинський. Цікаво, що обидва театральні гуртки майже одночасно здійснили постановку “Наталки Полтавки”(В липні 1920 р.) [3, 31].

9 травня 1920 р. було засновано крайове товариство „Просвіта”, серед комісій, які діяли при „Просвіті” була і комісія Аматорських драматичних гуртків, до неї увійшов театральний гурток, що діяв в Ужгороді. Тривалий час театральна справа була на аматорському рівні, оскільки „Просвіта” не мала ані коштів, щоб утримувати професійний театр, ані професійних акторів.

В липні 1920 р. в Ужгород приїхали 18 діячів “Української республіканської капели”, які організувалися в товариство “Кобзар” і їздили по Закарпаттю з концертами. Товариство “Кобзар” окрім концертів деколи давало і вистави. Так, в селі Ясіня і Рахові дало товариство 5 концертів і 3 вистави “Наталка Полтавка” [16, 122]. Невдовзі між драматичним гуртком “Просвіти” і товариством “Кобзар” починається активна співпраця. Товариство “Кобзар” брало участь у виставах драмгуртка “Просвіти” 14 IX 1920 “Ой не ходи, Грицю”, 28 X 1920 в п’ятій дії “Ясні зорі”. 2 XII 1920 при посвяченні „Дзвона Свободи” у виставі “Наталка Полтавка” [27, 52]. Після спільних виступів серед діячів товариства “Кобзар” виникла думка про заснування сталого театру. З цим вони прийшли до голови “Просвіти” Ю.Бращайка. Серед просвітян також існувала думка про необхідність заснування сталого театру. Чеський уряд також хотів бачити сталий театр і готовий був виділити кошти для театру. Тому переговори між товариством “Кобзар” і „Просвітою” завершилися тим, що члени товариства “Кобзар”: Левко Безручко, Софія Безручко, Михайло Біличенко, Остап Вахнянин, Роман Кирчів, Ганна Кирчів, Ніна Машкевич, Ольга Приходько, Олекса Приходько, Марія Дніпрова-

Приємська, Михайло Ращахівський, Катерина Ращахівська, Леонід Татарів, Марія Терпило, Ярослав Сім'янович, Ніна Царгородська, Катерина Здорик-Трухла, Іван Трухлий стали членами “Просвіти” [10, 7]. Р.Кирчів від імені членів “Кобзаря” заявив, що всі члени згаданого товариства ставляться без ніяких умов “Просвіти” до розпорядимості. Члени є вільні і можуть весь час присвятити театру. На пропозицію М.Творидла театр отримав назву “Руський театр” товариства “Просвіта” в Ужгороді [19, 102].

Урочисте відкриття театру мало відбутися 8 січня 1921 р. До відкриття театру “Просвіта” готувалася дуже ретельно: був створений оргкомітет у складі: А.Волошина, М.Брацайка, В.Бірчака, О.Приходька, були виготовлені спеціальні запрошення [9, 27]. Але відкриття не відбулося через конфлікт між членами товариства “Кобзар” і “Просвітою”. “Просвіта” вважала, що засновником театру є вона, члени “Кобзаря” з цим не погоджувалися. Зрештою, компромісу було досягнуто і 15 січня 1921 р. відбулося урочисте відкриття театру. Виступаючи з нагоди відкриття театру А.Волошин говорив: “Руський театр має бути храмом, котрий проповідує правду, чистоту звичаїв, благородні ідеали культурної життя, має бути школою, в котрій можна багато доброму навчитись, котра вказує на наші хиби і на способи, як маємо їх усунути...” [6, 20]. Відкриття театру відбулося виставою “Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці”.

2 лютого 1921 р. було затверджено статут театру. Керувати театром мала Театральна комісія, що складалася з 5 членів: 3 членів від товариства “Просвіта”, а 2 від театрального колективу [20, 110]. До цієї комісії увійшли А.Волошин, В.Бірчак, С.Клочурак – від „Просвіти” та О.Вахнянин, Р.Кирчів – від театрального колективу.

Режисерами театру були Михайло Біличенко та Марія Дніпрова-Приємська, які чергувалися в постановках, а з 1 квітня 1921 р. Борис Кривецький. Репертуар театру був представлений українською класикою, і лише 3 постановки: драма Трасека “Отець”, Марка Твена “Редактор Чикагського Хлібороба”, та А.Чехова “Медвідь”, були не українськими [27, 56-57]. Умови в яких працював театр були дуже тяжкими, актори до приходу Миколи Садовського не отримували платню за свою роботу, і щоб прожити, змушені були давати концерти, як товариство “Кобзар”. Бракувало також костюмів та декорацій. Колектив театру складався виключно з українських емігрантів, оскільки серед місцевого населення взагалі не було акторів. Щоправда, деколи залучалися аматори для участі у масових сценах. Щоб виправити ситуацію Б.Кривецький планував організувати літні театральні курси, на які б мали поступити всі ті, хто хотів би організувати театральну справу на селі [27, 60]. Проте курси обмежилися кількома лекціями.

В червні 1921 фонд президента Чехословаччини Т.Г.Масарика подарував 250 000 корун на театр [21, 137]. Відтак, театр отримав кошти на реорганізацію. Очолити його погодився видатний український театральний діяч Микола Садовський. Разом з ним прибули актори, художники і драматурги: Валентина Іванова, Микола Миленко, Спиридон Черкасенко, Олекса Левицький [5, 148]. Прибув до Ужгорода і Микола Кричевський — який став першим художником-декоратором театру [8, 4]. М.Садовський набрав трупі акторів 20 чоловіків та 12 жінок. Актори театру уклали угоду з “Просвітою” і отримували платню за свою працю (в середньому 600 – 700 кч. на місяць).

Репертуар театру Садовського також був представлений українською класикою: “Запорожець за Дунаєм”, “Мартин Боруля”, “Наталка Полтавка”, “Нахмарило”, “Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці”, “Сто тисяч”, “За двома зайцями”, “Назар Стодоля” і т. д. З неукраїнських грали лише одноактівки А.Чехова “Медвідь”, “Дачний Мученик”, “Освідчини”, та М.Гоголя “Ревізор”. Працював театр так: 15 днів грали в Ужгороді, а 15 — їздили по провінційних містечках [12, 170]. Критика одразу ж відзначила мистецьку гру М.Садовського та його акторів, зокрема: В.Іванової, О.Левицького, Н.Машкевич. Проте, відзначився також і брак костюмів і декорацій та коштів. Оскільки ужгородська публіка не звикла до української вистави, а угорці та чехи не дуже охоче ходили, то щоб утримати глядача, театр змушений був постійно давати прем’єри, а це, в свою чергу, відбивалося на якості гри. М.Садовського обережно критикували за те, що театр не оголошував наперед план вистав та репертуар. Деякі висновки М.Садовський зробив і невдовзі було оголошено півмісячний репертуар театру [27, 81].

Та все ж в перший сезон роботи критика здебільшого схвально відгукувалася про театр М.Садовського. 19 грудня 1921 р. відбулося урочисте вшанування ювілею 40-річної театральної діяльності Садовського.

В другий сезон роботи М.Садовського 1922/1923 рр. в репертуарі театру також переважала українська класика, але побільшало і іноземних авторів: М.Гоголь “Ревізор”, Ю.Горст “Земний рай”, Ф.Свобода “Останній Мужчина”, “Ніж моєї жінки”, Шенгер “Чортиця”, Квапіл “Хмарки”, Ібсен “Примари”, Блодек “В студні” [27, 91-92].

Критика і надалі відзначала високий мистецький рівень театру, але дедалі частіше критикувався репертуар театру, неодноразово зверталася увага М.Садовського на те, що потрібно ввести до репертуару європейську класику та більше музичних вистав [27, 103]. Поступово інтерес в Ужгороді до театру спадав, але громадськість в інших містах радо вітала театр, так у Рахові глядачі влаштували Миколі Карповичу урочисте

вітання. На виставу приїхали делегації з карпатських сіл. Вони подарували М.Садовському комплект гуцульського вбрання, топірець та сірий коц (ковдру) власного виробу [12, 171]. Гастролював “Руський театр” і в Празі і також отримав дуже схвальні відгуки від чеських діячів культури.

Умови роботи М.Садовського були дуже тяжкі, „Просвіта” не мала коштів необхідних для утримування театру. Через брак коштів була загроза того, що театр припинить своє існування, але в таких умовах допомагала чехословацька влада. Так в травні 1922 р. коли стан справ театру погіршився віце-губернатор Петро Еренфельд доручив Йозефу Пешеку, начальнику шкільного відділу, доповісти міністерству освіти про критичний стан театру і виплатити 436 000 кч., сам Пешек пообіцяв по внесенні прохання дати ще 40 000 кч. на театр [22, 175].

Зрештою, невдоволення М.Садовського умовами праці в Ужгороді, конфліктом всередині трупі, фінансові негаразди та ініціатива О.Приходька у постановці п’єси Ібсена “Примари” призвело до відходу Миколи Карповича. Разом з ним театр покинули: В.Іванова, Є.Черкасенко, Березовський, М.Авсюкевич-Березовська, М.Миленко, М.Кричевський, І.Сайко [27, 104]. Цікаво, що гуцули з Ясіня направили свій протест до Головного Виділу (правління) „Просвіти” “щоб не відпускати Садовського” [23, 269].

На місце М.Садовського Головний Виділ запросив відомого українського театрального діяча Олександра Загарова, який на той час перебував у Львові. Разом з О.Загаровим в Ужгород переїхали талановиті актори: Марія Морська, Ганна Совачева, Федір Базилевич, диригент Юрій Гаєвський, Любов Гаєвська [7, 28]. Ці актори суттєво зміцнили творчий склад театру та піднесли його мистецький рівень. О.Загаров був прихильником зовсім іншого театрального стилю, ніж М.Садовський. З його приходом відбулася докорінна зміна репертуару. На зміну творам української класики прийшли найкращі твори світових драматургів: Кальман, Шенгер, Оффендор Стрінберг, Мольєр, Ібсен, Гольдоні та інші. Що звичайно більше подобалось місцевій інтелігенції. Це дало змогу Ю.-А. Штефану назвати цей період найкращим в діяльності театру “Просвіти” [27, 109].

Театр спромігся утворити власний оркестр, який складався здебільшого з чехів [24, 286]. Причому дехто з них зрікся своєї платні, щоб Товариство могло закупити необхідні інструменти для оркестри.

Працював О.Загаров дуже успішно. Його постановки викликали інтерес серед інтелігенції, а критика досить схвально відкликала про театр. Він за короткий термін підніс місцевий театр в Ужгороді [18, 53]. Щоправда, наголошувалося на браку декорацій та костюмів, але загалом відгуки про діяльність О.Загарова були схвальні. За 1924 р. театр дав 119

вистав, з них в Ужгороді 98, 31 по містах і селах Закарпаття [25]. В Ужгороді театр ставив твори світових драматургів, але по містечках та селах, майже виключно, ставив українські побутові п'єси.

Крім того, “Просвіта” влаштувала драматичні курси для виховання майбутніх артистів, а яких брало участь 70 чоловік [25].

Проте невдовзі ситуація сильно змінилася. Чеські урядові кола почали з прохолодою ставитися до “Просвіти”, скорочували грошову допомогу театру. Губернатором Закарпаття став Антон Бескид — русофіл і ярий противник народовецького руху. Театр лишився фактично без грошей, тому влітку 1925 р. О.Загаров залишив театр. Оскільки ніхто не хотів братися за директорство, Головний Виділ створив дирекцію з таких членів: Ю.Брацайко — голова, Ярослав Барнич — режисер опери і оперети, Микола Певний — режисер драми. Ця дирекція підпорядковувалася театральній комісії товариства “Просвіта” [27, 141-142]. Дирекція продовжила лінію О.Загарова, тобто поряд з українськими авторами ставилися і твори зарубіжних авторів. Особливо подобалися публіці музичні постановки театру. Дуже вразив театр своєю постановкою “Фауст”, яка відбулася з великим успіхом. Цікаво, що угорські театри, які були в кращих умовах, не наважувалися ставити “Фауста” [27, 149]. Проте стало відомо що на сезон 1926/1927. Театр не отримає від держави жодної грошової допомоги (до того отримував 14 000 кч. щомісяця). Було створено “Руський театр, дружество зареєстроване з обмеженою порукою в Ужгороді” товариство, яке мало збирати кошти на потреби театру. Дирекція, щоб обмежити витрати, вирішила зменшити чисельність трупі і відмовитися від музичних постановок. Тому в наступному сезоні сильно зменшилася і становила 20 чоловік (в попередні сезони 32-34 чол.) [27, 159]. Незважаючи на це театр працював дуже жваво: за 1926 р. відіграв 128 вистав, тобто в середньому по 14 на місяць, а в першій половині 1927 р. 82 вистави, по 12 на місяць [1, 35]. Причому працював театр здебільшого по провінції. Цікаво, що існувала думка ліквідувати “Руський театр”, а дати концесію і допомогти “Східнославацькому театру” на все Закарпаття [27, 160]. Щоправда, на такий крок чеська влада не наважилася.

В сезоні 1927–1928 рр. директором театру став Федір Базилович, а режисерами Ганна Совачева та Микола Аркас. Збільшилася і акторська трупа. Ф.Базилович зробив спробу пропорційно урівняти драматичний і співацький репертуар, він писав: “Театр наш не прикований до одного місця, а мусить давати вистави і по інших містах, містечках і селах — отже, мусить при такій різноманітній публіці та смаках мати і різноманітний репертуар, і поважний, і веселий, і співочий, народний і європейський...”. Репертуар складався з творів українських та світових акторів. Театр мав успіх, особливо популярними були вечори мініатюр.

Проте це не врятувало театр від фінансових труднощів і невдовзі знов постала “перспектива” закриття театру. Новий сезон 1928-1929 рр. видався для театру дуже тяжким через брак коштів. До цього додалася хвороба Ф.Базилевича і від січня 1929 р. театром фактично керував М.Аркас.

В 1929 р. існувала надія, що театр буде збережено і театр (труппа нараховувала всього 10 чоловік: 5 жінок і 5 чоловіків) намагався справити приємне враження своєю грою. Але уряд не надав гроші театру, а “Просвіта” після зведення “Народного Дому” мала значні борги, та й сам театр мав борг півмільйона крон [26, 84]. Відтак 1 січня 1930 р. “Руський театр” товариства “Просвіта” в Ужгороді припинив свою діяльність.

Закриття професійного театру не означало, що “Просвіта” відмовилася від ідеї сталого театру, але зважаючи на фінансову скруту, товариство не могло витратити кошти на театр. Та все ж знайшлася людина, яка не дивлячись на перешкоди спробувала відродити професійний театр. Це був Микола Аркас, якого В.Гренджа-Донський назвав „найвизначнішим нашим актором і керівником театру після Садовського” [2, 183]. 1 березня 1931 р. між “Руським театром дружеств зареєстрованих з обмеженою порукою в Ужгороді” та М.Аркасом було підписано угоду. Згідно якої М.Аркас отримав право ставити вистави під фірмою дружества протягом 3 р., вести театр в „руським народнім дусі і річно давати найменше 50 вистав на території Підкарпатської Руси. Дирекція ж дбає про концесію для театру, добивається субвенцій від уряду” [13, 15]. Всю відповідальність за грошовий стан театру (борг, якщо він буде) брав на себе М.Аркас. Відтак він створив труппу, до якої набрав навіть чехів, щоб уникнути критики, мовляв, на сцені одні емігранти. Гра акторів схвально оцінювалася критикою, особливо зважаючи на фінансовий стан та кількість акторів у трупі.

Репертуар театру складався з п'єс світових та українських авторів. Загалом за сезон 1931/1932 рр. театр відіграв 280 вистав. М.Аркас намагався дотримувати народний напрям театру, ідучи за девізом М.Садовського, що театр має освідомлювати та впоювати любов до свого побуту, історії. Тому “Запорожець за Дунаєм” з репертуару не сходив на провінції ніколи [27, 229].

Щоб уникнути фінансового краху М.Аркас вдавався до різноманітних заходів: оголошував ювілеї видатних акторів, орієнтувався на провінцію, оголошував прем'єри, звертався по допомогу до уряду. Проте намагання М.Аркаса привернути увагу до українського театру виявилися марними. Справа в тім, що вже тоді урядові чинники готували плани створення “Карпаторусского театра”, а тому не підтримували намагання М.Аркаса [4, 31]. Відтак не маючи підтримки театр занепав. Навіть деякі чеські часописи критикували таку політику уряду. “Lidovy

noviny” зазначають, що: “На Підкарпатті постійний театр має лише угорська меншість... в де є слов’янський театр? Театр був доки цьому сприяли чеські урядові чинники, даючи допомогу для удержання театру товариства “Просвіти”. Були добрі режисери, директори й актори... Кривецький, Садовський, Загаров і інші... Під їх керуванням дав наш театр велику кількість різnorodного репертуару, і то не лише своєї літератури, але й європейської” [27, 247-248].

Ще одна спроба створення професійного театру пов’язана з діяльністю братів Юрія-Августина та Євгена Шерегіїв. Ще в 1927 р. в Празі “Союз підкарпатських руських студентів” створив драматичний гурток “Верховина” під керівництвом Ю.-А. Шерегія і режисурою М.Біличенка [11, 44]. Гурток часто гастролював по Закарпаттю і завжди з успіхом. Протягом 1927-30 рр. “Верховина” поставила 11 самостійних прем’єр, взяла участь у 4 спільних виставах. Влаштувала в Празі і Закарпатті 46 вистав [27, 215]. Оскільки активні діячі “Верховини” завершили своє навчання в Празі і повернулися на Закарпаття, то 7 лютого 1931 р. Ю.-А.Шерегії заснував в Ужгороді “Драматично-музичний кружок “Веселка”. Новостворений гурток активно працював, а у разі потреби допомагав М.Аркасу. Проте невдовзі Ю.-А.Шерегії переїхав учителювати у В. Бичків (Є. Шерегії вчителював у Довгім) і гурток розпався.

В 1933 р. була організована поїздка пластунів на світове Джемборі в Угорщину, де вони мали значний успіх. У братів Шерегіїв з’являється ідея організувати драматичний гурток при “Пласті”, такий гурток був організований в лютому 1934 р. Перші вистави в Тячеві і Великому Бичкові пройшли з величезним успіхом, що ще більш заохотило членів гуртка до праці. Актори на проби з’їжджалися з усього Закарпаття за свої кошти, репетиції відбувалися в суботу і неділю, оскільки в понеділок аматори мали бути на роботі. Проби проходили в Хусті, Севлюші, Великому Бичкові, Тячеві. Загалом в сезоні 1934/1935 рр. гурток дав 20 вистав.

В Грудні 1935 р. драматичний гурток “Пласту” підписав угоду з філією “Просвіти” в Хусті і перетворився в “Нову Сцену” при філії “Просвіти” в Хусті. За всі фінансові питання відповідали особисто члени управи. Невдовзі театральна дружина виїхала на гастролі в Ужгород (2 лютого 1936 р.), де мала значний успіх. В день прем’єри ужгородський міський театр був переповнений [27, 267]. Успіхи в Ужгороді та Хусті додали акторам наснаги, а критика, яка вказувала на їхні хиби, змусила попрацювати над собою.

11 березня 1936 р. розпочав свою діяльність “Земський Подкарпаторусский Народний театр” (ЗПНТ). Відтак, в сезоні 1936/1937 рр. “Нова Сцена” змушена була конкурувати з ним. Ю.-А.Шерегії

постійно наголошував, що “Нова Сцена” була єдиним українським театром на Закарпатті (ЗПНТ мав українську і російську секції). В 1936 р. “Нова Сцена” відіграла 72 вистави, покриваючи всі свої потреби виключно з прибутків [27, 282].

Репертуар театру на сезон 1937/1938 рр. складався переважно з творів українських авторів. Щоб вирішити фінансові проблеми Ю.-А.Шерегій домовився з М.Бращайком, що з 1 травня 1938 р. театральна трупа продовжить свою діяльність під фірмою “Руський театр Нова Сцена, реєстроване дружество з обмеженою порукою в Ужгороді” [27, 291]. Угода містить пункт: “Управа “Нової Сцени” зобов’язується вести театр в українському дусі” [14, 1].

В серпні 1938 р. розпочалися переговори між ЗПНТ та “Просвітою” щодо входження “Нової Сцени” як української секції до складу ЗПНТ. Відповідь братів Шерегіїв була категорична: “На Закарпатті живе український народ, не російський... то ж потребує тільки українського театру. А такий вже є.” [27, 305].

Сезон 1938/1939 рр. “Нова Сцена” розпочав в Ужгороді, але події довкола Мюнхенської конференції та кризи в самій Чехословацькій республіці не дозволили розпочати сезон. Коли внаслідок Віденського арбітражу Закарпаття втратило Ужгород, а з ним театральний центр Ю.-А.Шерегій скликав 2-3 та 7 жовтня 1938 р. наради з членами театру в Хусті. А 1 листопада 1938 р. театр мав відновити свою діяльність, як професійний театр. Також отримав нову назву Український Державний театр. Тепер театр отримував допомогу від автономного уряду. Проте така діяльність театру не була тривалою 15 березня 1939 р. внаслідок наступу угорців на Карпатську Україну театр припинив своє існування.

Отже Руський театр Товариства „Просвіта” в Ужгороді був першим українським театром на Закарпатті. Завдяки його діяльності угорська, чеська та словацька громадськість познайомилася з досягненнями української культури. Проте, особливе значення театр мав для культурного та національного відродження українців Закарпаття. Театр сприяв поширенню літературної української мови, української пісні, заохочував знайомитися з творчістю українських письменників і сприяв виробленню сталої української ідентичності в місцевого населення.

1. А. Д. Товариство „Просвіта” в 1926 и 1927 рр. (короткий звѣт дѣяльности) // Народный иллюстрированный календарь „Просвіта” на переступный рік 1928. – Ужгород: печатано в друкарни „школьної помощи”, 1928. – С. 33-38.

2. Баглай Й. Василь Гренджа-Донський про Миколу Садовського // Календар „Просвіти” на 1996 рік / Під. ред. П. Федаки. – Ужгород: Закарпатське крайове товариство „Просвіта”, 1996. – С. 183-186.
3. Баглай Й. Від перших аматорських драмгуртків до професійного театру // Науковий збірник товариства „Просвіта” в Ужгороді. Річник I (XV) / Під. ред. П. Федаки. – Ужгород: Закарпатське крайове товариство „Просвіта”, 1996. – С. 31-37.
4. Баглай Й. „Микола Аркас є наш...”// Із театром – сорок років (статті, рецензії, нариси). – Ужгород. – 1997. – С. 29-33.
5. Баглай Й. Микола Садовський і закарпатський театр // Календар „Просвіти” на 1995 рік / Під. ред. П. Федаки, Й. Баглая. – Ужгород: МПП „Гражда”, 1995. – С. 148-150.
6. Баглай Й. На вівтар єдності українського народу (Промова о. Августина Волошина при відкритті „Руського театру” товариства „Просвіта” в Ужгороді 15 січня 1921 року) // Із театром – сорок років (статті, рецензії, нариси). – Ужгород. – 1997. – С. 17-20.
7. Баглай Й. Олександр Загаров – визначний діяч „Руського театру” товариства „Просвіта” в Ужгороді (До 125 – річчя від дня народження актора й режисера) // Календар „Просвіти” на 2002 рік / Під. ред. П. Федаки. – Ужгород: Календар „Просвіти” на 2002 рік/ Під. ред. П. Федаки. – Ужгород: Закарпатське крайове товариство „Просвіта”, 2002. – С. 28-30.
8. Баглай Й. Перший художник – декоратор „Руського театру” товариства „Просвіта” в Ужгороді (До 100-річчя від дня народження художника М. Кричевського). – Ужгород. – 1998. – 15 с.
9. Баглай Й. 75 років просвітянському театрові на Закарпатті // Календар „Просвіти” на 1996 рік / Під. ред. П. Федаки. – Ужгород: Закарпатське крайове товариство „Просвіта”, 1996. – С. 25-28.
10. Баглай Й. У вирі українського національного пробудження (До 115-ої річниці від дня народження видатного актора, директора і педагога в Карпатському краї Івана Трухлого). – Ужгород: „Гражда”, 1999. – 23 с.
11. Баглай Й. Український театр „Нова Сцена” в Хусті // Із театром – сорок років (статті, рецензії, нариси). – Ужгород. – 1997. – С. 43-46.
12. Василько В Микола Садовський і його театр. – К.: державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1969. – 196 с.
13. ДАЗО ф. 72, оп. 2, од. зб. 31.
14. ДАЗО ф. 72, оп. 2, од. зб. 129.
15. Звіт из діяльності товариства „Просвіта” Подкарпатскої Русі за чась одь 9 мая 1920 до 31 мая 1921. – Ужгородь: „Унію”, 1921. – 36 с.

16. Й. Б. Українська пісня над Карпатами // Календар „Просвіти” на 2000 рік / Під. ред. П. Федаки. – Ужгород: Закарпатське крайове товариство „Просвіта”, 2000. – С. 121-123.

17. Мазурок О. С. Юрій Жаткович як історик та етнограф. – Ужгород, УжНУ, 2001. – 292 с.

18. Нікеєв В. Олександр Загаров і український театр. – К.: „Мистецтво”, 1960. – 88 с.

19. Протокол XV Засідання Головного Відділу тов. „Просвіта” в Ужгороді дня 27 грудня 1920 // Науковий збірник товариства „Просвіта” в Ужгороді. Річник V-VII (XIX-XXI) / Під. ред. П. Федаки). – Ужгород: „Два кольори”, 2003. – С. 101-103.

20. Протокол XVIII Засідання Головного Відділу тов. „Просвіта” в Ужгороді дня 2 фебруара 1921// Науковий збірник товариства „Просвіта” в Ужгороді. Річник V-VII (XIX-XXI) / Під. ред. П. Федаки). – Ужгород: „Два кольори”, 2003. – С. 109-112.

21. Протокол II Засідання Головного Відділу тов. „Просвіта” в Ужгороді дня 29 червня 1921 // Науковий збірник товариства „Просвіта” в Ужгороді. Річник V-VII (XIX-XXI) / Під. ред. П. Федаки). – Ужгород: „Два кольори”, 2003. – С. 137-139.

22. Протокол XVIII Засідання Головного відділу товариства „Просвіта” дня 11. V. 1922. // Науковий збірник товариства „Просвіта” в Ужгороді. Річник V – VII (XIX – XXI) / Під. ред. П. Федаки. – Ужгород: „Два кольори”, 2003. – С. 175-177.

23. Протокол XXVII Засідання головного відділу тов. „Просвіта” в Ужгороді дня 7 юнія 1923 // Науковий збірник товариства „Просвіта” в Ужгороді. Річник V-VII (XIX-XXI) / Під. ред. П. Федаки). – Ужгород: „Два кольори”, 2003. – С. 269.

24. Протокол XXXV Засідання головного відділу тов. „Просвіта” в Ужгороді дня 24 VII 1923 // Науковий збірник товариства „Просвіта” в Ужгороді. Річник V-VII (XIX-XXI) / Під. ред. П. Федаки). – Ужгород: „Два кольори”, 2003. – С. 286-287.

25. Свобода 15 январа 1925 р. Рочник XXIV. Число 2.

26. Товариство „Просвіта” за р. 1930 // Народний ілюстрований календар т-ва „Просвіта” на рік 1931. Річник IX. – Ужгород: друкарня Свобода. – С. 81-87.

27. Шерегій Ю.-А. Нарис історії українських театрів Закарпатської України до 1945 року. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто – Пряшів – Львів, 1993. – 412 с.